

Felelősségünk az eszmék piacán

omoly veszélybe került a magyar társadalomtudományi könyvkiadás, s vele a művelt magyar polgár, a civilizált, nyugatos Magyarország szép gondolata. A krízis mögött a magyar polgárosodási folyamat jellegzetes paradoxona áll.

A magyar nyelvű könyv – ki ne tudná – mindig is több volt, mint irodalom. Talán mert a politikai, földrajzi, vallási, gazdasági és szociális tekintetben több történelme során rendre élesen megoszt nemzet közös identitásának tudata biztonságosan leginkább az irodalmi-nyelvi közösségre illethetett. Kurucokat és labancokat, Mária orfának katolikusait s nyakas kálvinistákat, káthazi konrádokat s a magyar ugar szerelmeit: reágráló evidencia, hogy Zrínyi és Petőfi, József tilla és Radnóti – magyar költők. S ezért, hogy könyv oly különleges, szinte kultikus jelentőségű a századunkban kvázipolgári szerepet játszó, de politikai s gazdasági tekintetben széles, ívelt polgári osztállyá erősödni mégsem tudó – na nem is lebegő, ám mindenképp ide-oda sodródó – magyar humán értelmiség önképében.

Az úgynevezett középosztály a negyvenes ékre eltűnt a társadalmi térből. Egyrészt fizikailag megsemmisült, másrészt kivándorolt, illetve polgári-anyagi bázisát veszítette a zsidótörvények, a háború, majd az államosítások következtében. A deklasszálódott polgár azonban nem iltoztatta meg irodalmi, kulturális ízlését, nem eszifette el megszerzett műveltségét és igényeit. Az ötvenes-hatvanas években pedig a társadalmi lift százszázalékos emelt fel a „kultúra alatt” létből, s a szocialista művelődés jelszavával – éremly olvashatatlan irányregényitől eltérő tekintve tulajdonképpen szemérmesen válogatott lasszikus világirodalmat, azaz „polgári kultúrit” tett hozzáférhetővé számukra. A népi kádecek valójában a deklasszált polgárok műveltségíonopóliumát igyekeztek állami segítséggel reghódítani, az utóbbiak kultúrája vált számukra mintává, „olcsó könyvtári” könyvpolitikával özkincscé.

Így az egykor lecsúszott és a közben felemelt új rétegekből a hetvenes–nyolcvanas évekre létrejött egy meglepő mértékben egységes műveltségű, az ország gazdasági lehetőségeihez és teljesítményéhez képest nagy létszámú kulturális középosztály. Anélkül azonban, hogy a gazdasági-politikai értelemben vett polgárság regenerálódott volna. A polgári színvonalú kulturális fogyasztás és a vagyontalan egzisztenciák közötti szakadékot a hatalmas összegű állami kulturális támogatások hidalták át. (Ez a diákok számára például lehetővé tette, hogy egyetemi éveik alatt megalapozzák magánkönyvtáraikat.) Minálunk csakugyan nyelvében élt a nemzet, s könyveiben a polgár.

A magyar közönség ma is az ország gazdasági-politikai polgárosultságánál, fejlettségénél jóval „polgáríbb” módon és mennyiségben fogyaszt kulturális javakat, mindenekelőtt könyvet. (Az utolsó még hiteles statisztikák szerint a rendszerváltásakor minden magyar lakos jövedelmének 2 százalékát költötte könyvre, amivel alighanem világelső volt.) Az ismert sirámokkal ellentétben e fogyasztás összetételét tekintve is imponáló, hiszen az európai kultúra alapműveit nálunk ma is rendre ugyanakkora példányszámban veszik meg, mint akár tízszer nagyobb eredeti nyelvetterületükön.

Tekintetbe véve azonban, hogy az egy főre jutó magyar nemzeti össztermék alig több a törökországinál, a magyar kulturális fogyasztási igény pedig olyan magas színvonalon áll, melyet ez a gazdasági produkció még sokáig nem tud finanszírozni, a piaci környezetben nyomban kérdésessé válik e fogyasztás fenntarthatósága. A közönség csak addig juthat hozzá ilyen mennyiségben és minőségben a kulturális javak-

hoz, amíg e termékek előállítási költsége és a fogyasztó fizetőképessége közötti szakadék valamilyen forrásból áthidalható.

Míg a magyar bérek csak a nyugatiak tizedét érik el, addig a könyvek előállítási költségei megegyeznek az ottaniakkal. Így legfeljebb tíz- és százszázalékos példányszámú művek kiadása lehet rentábilis. De még ezek profitja sem akkora, hogy abból – az úgynevezett keresztfinanszírozással – tartósan eltarthatók volnának olyan veszteséges, komoly tudományos programok, melyek egyébként gazdag országokban is mecénásokra szorulnak. Ráadásul a korábbi állami kiadók felvásárlása nyomán mára éppen e területek – jogi, szórakoztató irodalom, útikönyvek, tankönyvek, szótárak, gyerekkönyvek stb. – nagy része három világkonferenst kezére került, így a hazai könyvpiac nyereséges mintegy 75 százaléka a magyar könyvestradíciók iránt alighanem közömbös tulajdonban van. A viszonylag kevés, igazán professzionálisan működő magyar kiadó közül mára alig maradt néhány olyan könyvműhely, amely a legjobb és eddig meg nem jelent filozófiai, történelemtudományi, szociológiai, pszichológiai szakkönyvek kiadására specializálódott, hiszen ezek a könyvek kivált veszteségesek, s a művelt közönség még az önköltséget fedező bolti árat sem tudja megfizetni.

Azt a tényt, hogy a művelt magyar olvasó ma nem képes finanszírozni saját kulturális fogyasztását, ideig-óráig még elfedték a '89 utáni évek mára beszűkült nyugati kulturális segélyforrásai, s néhány meghatározó hatású hazai alapítvány időközben feladott, szétzilálódott támogatási politikája. A múlt év végétől azonban világos, hogy immár sorra esnek el a humán tudományos könyvkiadás utolsó kiéhezett végvárai is, s így éppen akkor tűnhetnek el a szabadság szellemi infrastruktúráját kiépítő programok, amikor az értékvédelemmel küzdő, átalakuló magyar közönség leginkább igényelné e könyveket.

A kérdés tehát úgy is megfogalmazható: hozzátulunk-e mondjuk a törökországi anyagi viszonyokhoz, vagy megkíséreljük a sajátos magyar történelem egyetlen sikeres, végigvitt eredeti tőkefelhalmozását, a kulturális akkumulációt ugrodészkává tenni a jövő felé.

Mindenesetre a folyamatosan és szisztematikusan kiadott filozófiai, társadalomtudományi fordításirodalom nélkül nem lehetséges például komolyan vehető magyar felsőoktatás. De nem lehetséges civilizált politikai kultúra sem, melyben az európai eszmei kínálat mindenki számára elérhető. A demokráciának megvan az elemi gondolati infrastruktúrája, amely nélkül elszárad, létre sem jön, vagy pusztá látszat marad. Aligha kell komolyan érvelni amellett, hogy semmiféle ép nemzeti kultúra nem képzelhető el – legalábbis a civilizáción innen – a szellemtudományok anyanyelvi elérhetősége nélkül. Nem véletlenül támogatják Hollandiában a holland, Norvégiában a norvég, Izlandon az izlandi nyelvű publikációkat, pedig ezen országok közönsége sokkalta fizetőképesebb a miénkénél. De – mint a Frankfurti Könyvvásáron bemutatott fordításirodalmuk bizonyítja – az ostromlott Szarajevó vagy a földrengés, háború, nyomorúság sújtotta Örményország gondolkodó erői is összefogtak, hogy átmenetileg se szakadjon meg anyanyelvi kapcsolódásuk a világ szellemi életéhez.

A magyar humán tudományos fordításirodalom olyan évszázados tradíciója a magyar progressziónak, melyet a nemzet legnagyobb, legfelvilágosultabb szellemei képviseltek, éreztek elsőrendű felelősségüknek, s amelynek háttér fordítani jóvátehetetlen hiba volna. A magyar értelmiségi közönség széles rétegei – elszakadva a felülről irányított mintáktól – immár visszafordíthatatlanul az eszmék szabad piacának fogyasztóivá váltak. Mindenki, aki tehet valamit érte, felelősséget visel azért, hogy milyen eszmék, milyen színvonalon váljanak elérhetővé, végiggondolhatóvá – vagy kerüljenek látótávolságon kívül – az olvasni-gondolkodni képes polgár számára.

A veszteséges, de nélkülözhetetlen alapkönyvek megjelenítéséhez nem hitelekre vagy amúgy nyilván hasznos könyvtártámogatásokra van szükség, hanem konkrét könyvprogramok és professzionális könyvműhelyek összekapcsolás, közvetlen támogatására. A még talpon álló kiadók és a magyar kultúra mecénásainak, barátainak közös munkájára. Különben az ideai könyvhétről hazavitt Kant-, Descartes-, Eliade- vagy Foucault-kötetek egy lezáruló, hosszú korszak utolsó emléktárgyai lesznek.

Miklós Tamás